

Оксана Миколаївна Муляр

старший прокурор

відділ прокуратури Вінницької області

ПСИХОЛОГІЯ ГРУПОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Тему присвячено проблемам групової корисливо-насильницької злочинності молоді з урахуванням фізичного й соціально-психологічного розвитку. На сучасному етапі вирішення проблеми протидії груповій злочинності пов'язане із розробкою нових підходів до її розуміння, зокрема, комплексного аналізу всіх аспектів феномена групової злочинності.

Ключові слова: групова злочинність, молодь, юридична психологія, злочини, організована група.

Юридична психологія порівняно нещодавно набула статусу самостійної науки, її значимість можна визначити за трьома основними напрямками:

- дослідження психології осіб, до яких застосовується закон (правопорушників, злочинців), в інтересах яких ця діяльність реалізується (потерпілих) або ж тих, хто до неї причетний (свідки, поняті, фахівці та ін.);
- розкриття психологічного змісту правоохоронної діяльності та специфіки психології осіб, які її здійснюють;
- психологічне забезпечення правоохоронної діяльності.

Юридична наука та практика ніколи не були осторонь від психології явищ, що вивчались. Дані психології використовувались при розв'язанні кримінально-правових проблем вини та відповідальності, розкриття суб'єктивної сторони складу злочину та його мотивації; здійсненні слідчих дій та оцінки доказів; проведенні психологічних і психолого-психіатричних експертиз; поясненні психологічних причин вчинення злочинів тощо. Проте тривалий час не існувало системного розгляду всієї психолого-юридичної проблематики як єдиного цілого, а в розвитку самої юридичної психології проявлялась (і проявляється досі) певна загальмованість. Порівняно уповільнений розвиток пояснюється багатьма причинами, передусім — відмінностями в розумінні сутності явищ, що досліджуються, які рівною мірою мають юридичний і психологічний зміст і значимість, ігноруванням закономірностей інтеграції й диференціації накопичення наукових знань про це.

Найбільш фундаментальною проблемою всього комплексу юридичних наук виступає особистість злочинця та сам злочин — соціальне явище, яке має не лише соціальні причини, а й психологічні витoki виникнення та розвитку. Наприклад, найчастіше йдеться про особистість злочинця взагалі, в цілому, відокремлено від кримінального закону, який визначає правову сутність злочинних проявів у всій їх багатоманітності. Злочинцем може бути названий і той, хто вперше вчинив злочин через необережність або став на захист інтересів, які охороняються законом, але перевищив

межі, і злочинець-рецидивіст. До того ж кримінальний закон змінюється, у тому числі щодо криміналізації та декриміналізації діянь, і відповідно змінюється оцінка особистості тих, хто його порушує. Відтак не існує і не може існувати якоїсь абстрактної злочинної особистості.

Очевидно, що всі науки, які вивчають особистість злочинця, мають базуватися на однакових засадах. Навіть досліджуючи причини становлення конкретної особи на злочинний шлях, звертаючись до її передкримінальності (нерозвиненість чи деформація соціальних властивостей особистості, накопичення антисуспільної спрямованості поведінки), слід говорити про можливість (імовірність) вчинення злочину і не більше того. У цьому напрямі ще очікують на вивчення, з одного боку, соціальні феномени (мікрота макросередовищні впливи), система реальних об'єктивних умов та відносин, за яких формується особистість правопорушника (галузь криминології та соціології), з іншого — глибинні процеси відображення зовнішніх впливів у свідомості особистості (предмет психологічних досліджень). Обидва аспекти відображають різні сторони одних і тих же соціальних явищ, органічно доповнюючи один одного. Поза таким комплексним вивченням розв'язання поставлених завдань неможливе. Проблема групової злочинності молоді завжди була і залишається однією з найзлободенніших. Соціально-економічна криза в Україні, безробіття призвели до падіння життєвого рівня основної частини населення і, як наслідок, зростання злочинності, в тому числі кількості крадіжок, грабежів, розбійних нападів, вимагательств.

Негативні процеси, які відбуваються в суспільстві, болісно вразили і молодь. Серед неї все більше розповсюджуються такі види злочинів, які раніше були притаманні лише дорослим: торгівля зброєю та наркотиками, держання домів розпусти і звідництва; сутенерство; розбійні напади на підприємців та іноземців; захоплення заручників; різні форми вимагательства; жорстокі злочини проти життя й здоров'я особи; незаконні операції з валютою і цінними паперами; торгівля краденим тощо.

Звичайно, криминогенну значимість мають не перераховані вікові особливості самі по собі, а їх зміст та спрямованість. Соціальні властивості особистості у підлітків ще тільки починають формуватись. Окрім вже зазначеної недостатньої самокритичності при оцінці своєї поведінки, у них може бути навіть знижена здатність до вибіркової свідомих дій. Але особливу увагу слід приділити домінуючій у цьому віці потребі в спілкуванні та схильності до групування. Саме тут підлітки мають можливість виявити себе та самоствердитись як особистість.

Неповнолітні учасники антисуспільних груп, як правило, не здатні проявити себе та утвердитись в групах, діяльність яких є соціально-корисною, вони поступово втрачають зв'язки з колективами, до яких формально належать, перестають орієнтуватись на їх ставлення, не цінують їх думку. Близько 70 % з них вчаться погано чи посередньо, 40 % — порушують дисципліну, 37 % — раніш вже вчиняли проступки та правопорушення; наявні також конфліктні стосунки у сім'ї та школі. Загострюються такі риси характеру, як жорстокість, агресивність, нахабство, підступність (до 45 % обстежених), що серед законослухняних підлітків зустрічаються

значно рідше. Це наочно свідчить про порушення процесу соціалізації та моральну деформацію і призводить до спроби самоствердження серед подібних собі, в тому числі — через вчинення правопорушень. Група, у свою чергу, впливає на своїх учасників, прищеплює їм антисупільні погляди і установки, заохочує до злочинного способу життя — відбувається активний процес «перевиховання». Звичайно, не кожен важковиховуваний підліток вступає у конфлікт із законом, але взаємозв'язок цих явищ очевидний.

Активно йде масове втягнення молоді до структур тіншової економіки та організованої злочинності. Сьогодні лідери організованих формувань — це дорослі особи, які вийшли з молодіжних груп правопорушників, світогляд яких визрівав у кримінальному середовищі, починаючи з підліткового віку. Це надає криміналітету нової якості — тіснішою та скоординованішою стає злочинна діяльність молоді і дорослих, значно збільшуються її можливості й сфери впливу. Суттєвою ознакою злочинності молоді є те, що вона набуває в Україні все більш організованого, групового характеру. Змінилася кримінологічна характеристика і структура угруповань правопорушників. Груповий характер — це особливість сучасної злочинної поведінки молоді. Частка корисливих злочинів із застосуванням насильства, скоєних у групі, складає від 50 до 80 %. Найбільш розповсюдженими є злочини, які мають корисливо-насильницьку спрямованість. Це — розбій, грабіж, шахрайство, вимагательство, вбивство з корисливих мотивів. Кримінальні молодіжні угруповання з різним ступенем організованості виявлені у всіх великих обласних центрах країни. Вони створюються за місцем навчання чи проживання молоді і мають здебільшого стійкий характер.

Суспільна небезпечність протиправних дій, скоєних групою молоді, значно більша, ніж злочинця-одинака. Підвищена імпульсивність, жорстокість, інтенсивність і ситуативність групових злочинів молоді обтяжують їх наслідки, які нічим не відрізняються від аналогічних діянь дорослих.

В працях таких вчених, як Барило Т. С., Ветров М. І., Долгова А. І., Закалюк А. П., Ігошев К. Є., Костенко О. М., Костицький М. В., Лановенко І. П., Лопушанський Ф. А., Михайленко П. П., Міллер А. Й., Міньковський Г. М., Ратинов А. Р., Селецький А. І., Тарарухін С. А., Третьякова Т. А., Тузов А. П., Туркевич І. К. та інш., створена теоретична база для вивчення злочинної поведінки неповнолітніх і молоді. Водночас питання, пов'язані з кримінально-правовими та кримінологічними аспектами групової корисливо-насильницької злочинності молоді, належать до числа малорозроблених у вітчизняній науці і потребують в подальшому наукового обґрунтування.

Психолого-юридичний аспект присутній і при вивченні групової злочинної поведінки. Це необхідно не лише для вирішення низки проблем боротьби з організованими злочинними групами та організованою злочинністю, а й для кримінального права, зокрема, при розкритті психологічного змісту співучасті або причетності до злочину. Роз'єднання злочинного угруповання та його переорієнтація (один із основних напрямів оперативно-розшукової роботи) також неможливі без використання спеціальних психологічних знань.

З метою визначення соціально-психологічних особливостей злочинної діяльності організованих злочинних формувань та методів їх нейтралізації слід визначити наступні їх види:

1. До найбільш простого типу злочинних формувань зараховують так звані *випадкові злочинні групи*, які складаються з двох і більше виконавців, що скоїли злочини без попередньої домовленості, які мають найнижчий рівень психологічної згуртованості, які виникли випадково, часто в ситуації, що виникла раптово.

В таких групах відсутня чітка психологічна, функціональна структура, ще не виділився лідер. Рішення співучасниками злочину часто приймаються під впливом якоїсь ситуації, яка виникла спонтанно, під впливом емоцій, настрою, почуття солідарності співучасників. Тому і злочин скоюють без попередньої домовленості, без розподілу ролей і функціональних обов'язків, без зарання продуманого плану, «гурбою» (скопом), тобто спільно.

Така група, як правило, здійснює злочин раптово, часто піддавшись чийомусь заклику, наприклад: наших б'ють, або просто під впливом загального емоційно-вольового настрою. Оскільки ступінь групової згуртованості між членами такої групи є досить низькою, тому взаємна залежність, підтримка у них при розкритті проявляється слабо.

Саме така форма групової співучасті найбільш розповсюджена серед молоді, осіб психопатичного кола, які не мають кримінального досвіду, при здійсненні хуліганських дій, вбивств, зґвалтувань. В ситуації здійснення таких злочинів співучасники приєднуються до виконавця, який вже почав здійснювати протиправні дії, хоча вже усвідомлюють, що всі вони діють разом (гуртом).

2. *Компанії*, які складаються з двох і більше осіб, які зарання, *за попередньою згодою* домовились разом скоїти злочин. Така домовленість відбувається стосовно місця, часу або способу здійснення злочину. Дана форма співучасті може поєднуватись як із звичайним співвиконанням, так і з співучастю, в прямому розумінні цього слова, тобто розподілом ролей.

Такі групи виникають з випадкових груп, особливо якщо останнім вдається залишитись нерозкритими. В таких групах поки що немає чітко визнаного лідера (вожака), проте вже виділяється з найбільш активних її членів керівне ядро, зростає значимість взаємостосунків між членами групи у зв'язку із здійсненням ними злочинів. Такі злочинні групи, як правило, складаються із злодіїв, шахраїв, грабіжників, розбійників. Члени цих груп проявляють велику згуртованість у ході протидіяння (зусиллям правозахисників органів). Для співучасників злочинних груп типу компанії, думка її членів, особливо керівного ядра, вже має більше значення. Тому одержати інформацію про їх особисту і групову злочинну діяльність буває важче. Проте згуртованість членів таких груп не така висока, щоб неможливо було подолати кругову поруку, яка їх об'єднує, і добитись від них правдивих показів. Такі групи є проміжними, випадковими і організованими групами.

3. ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННА ГРУПА — більш досконала, а тому і більш небезпечне кримінальне об'єднання, оскільки є «стійкою групою осіб, які заздалегідь об'єдналися для здійснення одного чи декількох злочинів». Така група детально готує і планує злочин, розподіляє ролі, забезпечується технікою. Таке групування має чітко виражену ієрархію. В складі таких угруповань декілька десятків учасників. В них є лідер, керівне ядро (з декількох осіб), суворе дотримання принципу «одновладдя». Керівник планує і готує злочин, розподіляє ролі між учасниками. В залежності від характеру злочинної діяльності групування поділяється на декілька ланок, які забезпечують її життєдіяльність: бойовики, групи прикриття, розвідники. Організатора учасники групи (групування), як правило, знають особисто. Такі об'єднання існують тривалий час, займаючись злочинами як бізнесом. Часто це — контрабанда, рекет (вимагання), крадіжки майна, розбої, крадіжки автомобілів. Звідси виникає потреба у спеціалістах різної кваліфікації, що і визначає число учасників групування, створюючи досить широко периферію (зовнішні контакти).

Прикладом такої групи є БАНДА, тобто організована, стійка, озброєна група з двох і більше осіб, які зараня об'єдналися для здійснення нападу на громадян або організації. Банда може бути створена і для здійснення одного, але такого, що вимагає детальної підготовки, нападу.

Основною ознакою банди як стійкої групи є озброєність її членів. Для визнання того, що банда озброєна, достатньо, щоб зброя була хоча б у одного з її членів при поінформованості про це інших учасників даного злочинного формування. В банді є отаман, контррозвідка, ієрархія, суворе підпорядкування і неминуча розправа за непослух або за спробу відмови від продовження злочинної діяльності. В таких групах насилля до її членів є способом, що забезпечує її існування, підтримання певного психологічного мікроклімату в групі, який характеризується своєю жорстокістю і взаємною підозрілістю.

У будь-якій злочинній групі існує кругова порука між її членами, мета якої полягає у взаємній підтримці один одного з метою протидіяння зусиллям органів правосуддя. Ефективним способом порушення кругової поруки є роздрібнення її найбільш активних учасників, локалізація їх діяльності, яка спрямована на те, щоб перешкоджати зусиллям правозахисних органів, виведення з-під впливу організаторів кругової поруки підлеглих учасників злочинної групи.

4. Найбільш небезпечною і найбільш досконалою формою організованого злочинного формування є **згуртована організована група (організація)**, яка створена для здійснення важких або особливо важких злочинів. Від інших груп вона відрізняється ще більшою згуртованістю, яка стає її необхідною ознакою.

Згуртованість — передбачає наявність в злочинній організації складних організаційно-ієрархічних зв'язків, детальної конспірації, системи захисних мір (внутрішньої контррозвідки), охоронців, бойовиків, найманих убивць, зв'язок з державними правоохоронними органами (корумпованості), наявність в обігу значної суми грошей та інших матеріальних

цінностей. Це — зовнішні, об'єктивні ознаки згуртованості організованої злочинної групи. Поряд з ними існують і соціально-психологічні критерії згуртованості, про які велась мова вище. Особистісні контакти на емоційній основі, на взаємній особистій симпатії поступово стають непотрібними і внаслідок цього витісняються кримінальними, чи діловими стосунками.

В зв'язку з цим учасники злочинної групи починають застосовувати конспірацію. Їх лідер контактує лише з вузьким колом найбільш наближених до нього осіб («авторитетів»), яких рядові члени групи можуть навіть і не знати особисто. Тому в такій групі відбувається своєрідна трансформація і в розподілі злочинних прибутків між її членами: в залежності від статусу кожного учасника злочину в групі виділяються певні суми в спеціальний грошовий фонд групи («общак»), яким розпоряджається лідер.

5. Ще більш організованим злочинним формуванням є **злочинні співтовариства** (*злочинні організації*), а також різні об'єднання організованих злочинних груп, які створено для здійснення важких або особливо важких злочинів.

«Злочинним співтовариством (злочинною організацією) є об'єднання, що входять в його структуру організованих злочинних груп для розробки, координації, підтримки, розвитку злочинної діяльності цих груп, систематичного здійснення ними важких або особливо важких злочинів». Організоване злочинне співтовариство з метою самозбереження намагається опиратись вже не тільки на переваги своєї організації, але і на державні, громадські інститути, починає втілюватись в легальне підприємство.

Список використаних джерел

1. Васильківська І. П. *Кримінологічні аспекти сімейного виховання*: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ін-т держави і права НАН України. — К., 2002.
2. Головкін О. В. *Групова злочинність та її попередження*: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2005.
3. Неживець О. М. *Забезпечення соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі*: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. академія внутр. справ України. — К., 2005.
4. Серватко Т. *Проблеми боротьби с організованою преступністю в Польше и Украине*: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — К., 2002.
5. Яницька Н. В. *Групова корисливо-наслідницька злочинність молоді та її попередження*. Дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2000.

О. Муляр

старший прокурор,
отдел прокуратуры Винницкой области

ПСИХОЛОГИЯ ГРУППОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Резюме

Тема касается проблем групповой корыстно-насильственной преступности молодежи с учетом физического и социально-психологического развития. В настоящее время решение проблемы противодействия групповой преступности связано с разработкой новых подходов к ее пониманию, в том числе комплексного анализа всех аспектов феномена групповой преступности.

Ключевые слова: групповая преступность, молодежь, юридическая психология, преступления, организованная группа.

O. Mulyar

Senior Attorney,
prosecutor's office of Vinnytsia region

CRIME GROUP'S PSYCHOLOGY

Summary

Subject group devoted to problems of accumulatively-violent youth crime, taking into account the physical and psychosocial development. At the present stage solution against crime group associated with the development of new approaches to understanding, including comprehensive analysis of all aspects of the phenomenon of group crime.

Key words: group crime, youth, legal psychology, crime, organized group.